

ПРОБЛЕМА ВІКТИМНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ ПСИХОЛОГІЧНІ КЛАСИФІКАЦІЇ

У статті розглянута проблема індивідуальної віктимності та існуючі класифікації або типології жертв. На підставі теоретико-методологічних положень, що мають місце у глибинній психології, запропонована психологічна класифікація віктимних особистостей, що налічує чотири основні форми: віктимність шизоїдної особистості, віктимність депресивної особистості, віктимність особистості з нав'язливістю та віктимність істеричної особистості.

Ключові слова: віктимність, депресія, істерія, невроз нав'язливості, особистість, страх, шизоїдія.

Постановка проблеми. Проблема віктимності особистості завжди була гострою та дискусійною серед науковців, оскільки безпосередньо пов'язана з виживанням людини у складних і суперечливих умовах навколишнього середовища. Особливо це питання набуває гостроти в перехідний період, коли здійснюються ґрунтовні трансформації у суспільстві. Так, останні двадцять вісім років в Україні відбувається перехід суспільства в якісно новий стан, пов'язаний із переорієнтацією політичних, економічних, соціальних, правових і культурних поглядів і цінностей, що були викликані змінами державного устрою та пов'язані з переходом від планової економіки до ринкової. До цього слід надати розвиток інформаційних технологій, що збільшив спектр віктимних інсталяцій у суспільстві. Усе це разом призвело до того, що у житті кожного українця з'явилося більше небезпеки, підвищився загальний рівень його віктимогенної вразливості.

Проте не тільки соціальні аспекти життя впливають на віктимні прояви індивідів, а й їхні психологічні особливості, що пов'язані з функціонуванням глибинних структур їхньої психіки. У цьому напрямку слід звернути увагу на існуючі класифікації індивідуальних форм віктимності або типології жертв, що мають прикладне значення для вирішення проблеми віктимізації індивідів. Особливо актуальним виявляється завдання з розробки психологічної класифікації проявів індивідуальної віктимності, що ґрунтується на міцному науково-психологічному фундаменті.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Натепер існує кілька визначень та підходів до дефініції «віктимність». Так, Л. В. Франк віктимність

визначав як потенційну, так й реалізовану підвищену здібність людини стати жертвою злочинних зазіхань за умови, що об'єктивно цього можна було уникнути [7]. Д. В. Рівман віктимність визначає як набуття людиною фізичних, психічних і соціальних рис та ознак, що сприяють перетворенню її в жертву (злочину, нещасного випадку, деструктивного культу тощо) [13]. М. А. Одинцова вважає, що віктимність – це «потенційна здібність потрапляти у ролі жертви, залучати небезпечні ситуації у власне життя. Це образ дій або без дій, коли людина навмисно стає жертвою, зависає у цьому стані, тому що воно вигідне» [10, с. 95]. Н. Wallace віктимність розглядає як об'єктивну властивість індивіда, що за певних обставин підвищує його схильність стати жертвою того або іншого злочину [19]. При цьому під поняттям «жертв» (потерпілий/ла) дослідники вважають людину, яка втратила значущі для себе цінності внаслідок впливу на неї іншої людини, групи людей, певних подій або обставин [1; 5; 8; 18].

Ми визначаємо віктимність як набуті від народження та такі, що формуються прижиттєво фізичні, психічні та соціальні ознаки, що за певних умов підвищують схильність людини до перетворення в жертву, як в вузькому (кримінологічному), так й широкому (техногенних катастроф, природних катаклізмів тощо) сенсі [4].

Разом із цим, щодо проблеми класифікації віктимності, то натеper існує широкий спектр кримінологічних і соціологічних екстраполяцій. Так, К. Міядзава [9] наголошував на існуванні загальної віктимності, що залежить від соціальних, рольових і гендерних характеристик жертви, та спеціальну, що реалізується в установках, властивостях та атрибуціях особистості.

Такі дослідники як Г. Л. Труханов, В. О. Туляков виокремлюють два види віктимності – евентуальну (випадкову) та децидивну (за рішенням) [15; 16]. Б. Холиста, Е. Віано акцентують увагу на провинній віктимності, що є наслідком протиправної, аморальної поведінки потерпілого та не провинній, що інсталюється на підставі виконання професійних або громадських обов'язків жертви [4; 7].

Д. В. Рівман виходячи з ситуативних ролей жертв поділяє їх на агресивні, активні, ініціативні, пасивні, некритичні та нейтральні [13]. В. О. Туляков запропонував класифікувати жертви злочинів на підставі характеристики ведучої віктимної активності особистості та виокремив: імпульсивну жертву, установчу жертву, раціональну жертву, жертву з утилітарно-ситуативною та з ретретистською активністю [16].

Також виокремлюють індивідуальну віктимність або можливість стати жертвою на підставі психологічних, психофізичних властивостей індивіда та масову віктимність (видова та групова), що пов'язана зі схильністю певних груп

людей, що мають певні суб'єктивні якості, за певних об'єктивних умов стати потерпілими [2]. Крім того, дослідники виокремлюють два конститутивних типу віктимності: особистісну (об'єктивно існуючу у людини якість, що втілюється в суб'єктивну здібність декого з індивідуумів ставати жертвами певних видів злочинів за певних обставин) та рольову (об'єктивно існуючу у заданих умовах життєдіяльності характеристику деяких соціальних ролей, що відбивається в небезпеці для осіб, що їх виконують, незалежно від власних особистісних якостей) [16].

Щодо психологічних класифікацій жертв або проявів індивідуальної віктимності за межами кримінальної віктимології, то слід наголосити на підході С. Ю. Плотнікової, яка виокремила: провинні жертви, які приймають на себе відповідальність за незалежні від них події та використовують провину у власних цілях; обвинувачі, які прагнуть повісити провину на іншого, зняти з себе відповідальність за власні почуття та поведінку; самозялувані, у яких страх і тривога є улюбленими емоційними реакціями на уявну або справжню небезпеку, у теперішньому або майбутньому; супермени, які бояться власних емоцій, пригнічують страх, йдуть на ризик, не усвідомлено прагнуть до власного руйнування [11].

У класифікації, що запропонована М. А. Одінцовою, жертви поділені на дві великі групи – ігрові та соціально-рольові, що за певних умов можуть переходити у більш стійкі утворення – позицію або статус [10]. Першу складають інфантильні жертви, агресивні та ауагресивні жертви, депресивні та демонстративні жертви, залежні та самозакохані жертви, «жебрак» і «любитель халяви». Другу – «цап відбувало», «раб», «біла ворона», «бридке каченя», «невизнаний геній», «іванко-дурень» та «п'яниця». Як видно з назв усіх видів жертв, їхнє підґрунтя складають особливості маніпуляційного поводження індивідів або як зазначає авторка класифікації – маски, що люди одівають з урахуванням ситуації, в якій вони знаходяться.

Як бачимо, у наведених психологічних класифікаціях представлені типи особистостей, що розробляються в межах так званої соціоніки, у якій не вистачає глибини розуміння психічних проявів або стійких психологічних референтів, що зумовлюють виникнення віктимних інсталяцій на індивідуальному рівні.

Мета статті – розглянути психологічні аспекти індивідуальної віктимності та запропонувати психологічну класифікацію віктимних особистостей на підставі положень, що мають місце у глибинній психології.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Натепер існує кілька класифікацій жертв, але диференціація, яка б базувалася на глибинному психологічному фундаменті, нажаль відсутня. Тому, ми спробували

виокремити чотири форми індивідуальної віктимності, підгрунття яких склали глибинні положення про чотири форми страху, на яких наголосив видатний німецький психоаналітик Фріц Ріман [14].

Перша форма страху – це «страх перед самовідторгненням, що переживається як втрата «Я» та залежність» [14, с. 24]. Кожний індивід для досягнення самостійності та неповторності власної особистості, повинен відмежувати себе від інших людей, не обмінюватися з ними своїми особливостями. Але, чим більше людина відмежовується від інших, тим більше вона випробовує невпевненість, нерозуміння та відторгнення. Не відмежовуючись від інших, людина не отримує достатніх можливостей для розвитку власної індивідуальності, відстоювання власних границь існування. Але, чим більше людина спроможна розвивати та переживати власну винятковість, тим більше виникає відчуття страху, що переживається як втрата власного «Я».

Друга форма – це «страх перед самостановленням (стагнація «Я»), що переживається як беззахисність та ізоляція» [14, с. 24]. Цей страх пов'язаний з тим, що світ, життя та людське суспільство відкриті для нашої участі, але потребують для цього відмови від власного «Я». Якщо навпаки, то все це виявляється чужим, що існує незалежно від нас та поза нас. Тому гармонія існування передбачає самозречення та самовіддачу, що вже викликає страх, оскільки вимагає принести себе у жертву іншим з необхідним пристосуванням до вимог більшості.

Третя форма – це «страх перед змінами, що переживається як мінливість та невпевненість» [14, с. 24]. Переживання про невизначене майбутнє пов'язано з знаннями про тимчасовий характер нашої залежності та ірраціональність планування існування, що продукує страх перед ризиком до усього нового, перед вічною мінливістю нашого життя, яке ніколи не зупиняється та постійно змінює нас самих. Цей страх віддзеркалюється у відомому положенні про те, що два рази неможливо увійти в одну й ту річку, оскільки вода в ній постійно змінюється.

Четверта форма – це «страх перед необхідністю, що переживається як остаточність та неволя» [14, с. 24]. Людина завжди прагне до змін, розвитку та подоланню, відмовляючись від вже звіданого, долаючи традиції, розлучаючись з досягнутим, для того щоб спробувати пережити незвідане. Її рух до свободи, пов'язаний зі страхом перед необхідністю долати наявні норми та регламентації, інертні звички і стереотипи, що утримують та обмежують її можливості.

Ф. Ріман виокремлює чотири особистісні структури, що відбивають психічну норму з певними акцентуаціями, виводить невротичні варіанти особистості, які у глибинній психології описані як чотири великі форми

неврозів: шизоїдія, депресія, невроз нав'язливості та істерія [14, с. 27-28]. Ці невротичні прояви є відбиттям загострених форм загальних типів людського існування. Але ці форми є втіленням й чотирьох форм страхів, що виступають основними установками та способами поведінки відносно умов і взаємозалежностей нашого існування, що за влучним висловом Рімана «подібно протиставленню космічного порядку удаваній нерівновазі» [14, с. 29].

Слід зазначити, що у психоаналітичній концепції ми знаходимо положення про те, що в основі формування віктимних настанов знаходиться психотравма, яка, як і всяке інше переживання викликає непоборні страждання або тривогу у дитини. Переживання є «непоборним» у тому випадку, коли звичайних захисних заходів психіки, які З. Фройд [17] назвав «захисним екраном від стимулів», стає недостатньо. Травма у такому розумінні є гострим руйнівним переживанням дитячого аб'юзу, а кумулятивна травма викликається незадоволеними потребами в залежності. Незадоволені потреби, до яких відносяться й стани сильної депривації, переживання яких є неймовірним, інколи задають значущої шкоди розвитку дитини. У цьому сенсі, внутрішні захисти, що будує психіка індивіда, стають перешкодою нормальної адаптації у подальшому житті.

Якщо травматичний захист уже виник, усі відносини з зовнішнім світом переходять до відома системи самозбереження. Те, що мало бути захистом проти подальшої або вторинної травматизації, стає наріжним каменем, протидією будь-яким спонтанним проявам «Я», спрямованим у зовнішній світ. Особистість виживає, але не може жити творчо, тому що її креативність блокована.

Погоджуючи питання про віктимність з психоаналітичною теорією, Н. Мак-Вільямс [6], запропонувала віднести до віктимних проявів депресивні та мазохістичні особливості в непатологічному вимірі. Відомо, що депресивний стан характеризується непрохідною печаллю, зниженою енергетикою, ангедонією (нездатність радіти звичайним задоволенням).

Разом із цим З. Фройд [17] депресивні стани спробував порівняти з нормальним переживанням горя й прийшов до висновку, що при звичайних реакціях, зовнішній світ переживається як зменшений (втрата значущої особистості), в той же час, як при депресивних станах горе переживається як щось втрачене та зруйноване. Агресія у депресивних людей спрямована у середину себе. Вони гостро відчувають провини, з мукою усвідомлюють кожен аспект власних гріхів та ігнорують власні добрі вчинки. Також спостерігається намагання вирішити всі конфліктні питання на користь інших і зберегти стосунки за будь-яку ціну.

Мазохістичне може розглядатися не тільки як самодеструктивне, що вміщує навмисні деструктивні дії (суїцид, самопошкодження), але й як схильність до пошуку нещасних випадків, або віктимність, як таку. Термін «мазохізм», що використовують психоаналітики, у даному випадку, не означає любові до болю або страждань. Перш за все, це випробовування болю та страждань у свідомій або несвідомій надії на деяке наступне благо.

Таким чином, на підставі теоретико-методологічного аналізу ми спробували виокремити чотири форми віктимності особистості, підгрунття яких складають чотири форми страху за Ф. Ріманом.

Перша форма віктимності – це віктимність шизоїдної особистості, що підвищується у міру просування від здорової форми до хворобливої, від менш тяжкого до більш тяжкого розладу. На рівні підвищеної чутливості у шизоїдів виникають проблеми у взаємовідносинах з оточуючими, спостерігається слабка соціальна адаптація, а на рівні егоїзму вони рахуються тільки з власними інтересами та нехтують інтересами оточуючих. Оскільки шизоїди притримуються «моралі володаря» вони з презирством ставляться до тих, хто відповідає загальноприйнятим моральним принципам, вважають такі дії слабкістю, боягузством або браком мужності. На рівні аутсайдерства це «мірило всіх речей», коли доходить діло до гордовитості та самообожнювання. З збільшенням амплітуди розладу можуть виникати деструктивні дії, що не просто зневажають права інших, але й стають перепорою на шляху їхнього існування. Тобто шизоїди своїм ставленням налаштовують інших проти себе й тим самим підвищують рівень власної віктимогенної вразливості. Серед жертв кримінальних зіткнень як раз багато особистостей шизоїдного типу, а ще більше їх серед жертв убивств [7].

Друга форма – віктимність депресивної особистості, яка розвивається у площині «люблю ближнього більше, ніж самого себе». Цю установку оточуючи часто використовують на свою користь, що сприяє потраплянню такого індивіда в складні життєві ситуації. При цьому, депресивні особистості посилюють негативні прояви від підвищеної соромливості до комфортності, пасивного сприйняття та невимогливості до життя. Саме пасивне очікування та невимогливість до життя призводять до алкоголізації, наркоманії таких індивідів та підвищують їх віктимну уразливість. Оточуючі, що спостерігають руйнування особистості можуть використовувати це на власну користь. Наприклад, представники так званих деструктивних сект і культів, що пропанують допомогу таким індивідам, а навзаєм вимагають переписати на них наявне майно. Останнього часу депресивні особистості ставать «здобиччю» так званих хантерів за людськими органами.

Третя форма – віктимність особистості з нав'язливістю (обсесією), якій властиві підвищена агресивність, ефективність, категоричність, нетерпимість, догматичність та авторитарність. Такі індивіди схильні до відсторонення від дійсності, продукуванню ворожих установок до інших. У повсякденному житті нав'язливості особистості обмежують її життєві можливості. Спроби не піддаватися нав'язливостям викликають у такого індивіда відчуття тривоги та страху. Чим більше натиску у боротьбі, тим сильніше страх, що стає причиною помилок і невдач. Це ще більше обмежує життєвий простір, а вторгнення в нього інших сприймається з підвищеною ворожістю. Отже збільшується рівень віктимної уразливості обсесіанта, а використання деструктивної фантазії, про яку писав Джанетт Рейнуотер [12], абсолютизує його віктимні інсталяції у взаємодії з оточуючими.

Часто особистість з нав'язливостями спрямовує свою агресію на інших, стверджуючі, що вона захищає норми моралі або ідейні переконання, а воля до влади, що виходить з потреби володарювати та підкорятися силі, артикулює аспекти децидивної віктимності. Обсесіанти віддають перевагу тим професіям, що надають їм можливість легалізувати власну агресивність в ім'я порядку, закону, авторитету тощо. Не дивно, що з такою мотивацією достатньо багато політиків, військових, правоохоронців, чиновників і навіть педагогів, які достатньо часто стають жертвами власних деструктивних проявів.

Четверта форма – віктимність істеричної особистості, яка детермінується її необов'язковістю, безвідповідальністю, маніпулятивністю та брехливістю. Істеричні особистості дуже рідко вчать на власних помилках, а в протилежність депресивним особистостям, схильним звинувачувати у всьому себе, заперечують свою провину або намагаються перекласти її на інших. Такі індивіди є дуже марнославними, а тому готові вчиняти аморальні та асоціальні вчинки, використовувати шахрайські схеми для реалізації егоїстичних інтересів. Це зіштовхує їх з оточуючими, породжує міжособистісні та внутрішньогрупові конфлікти, в яких реалізується їхня віктимність.

Слід зазначити, що на етапі задоволення нарцисичної потреби у самостверженні істерики продукують підвищену агресію, оскільки бажають захопити «чужу територію», що пов'язано з порушення різних соціальних норм і навіть таких, як проксемічні норми спілкування [3]. При цьому агресивні реакції є дуже гнучкими, спонтанними, з різною амплітудою проявів. Іноді агресія приймає архаїчні форми «рушійної бурі», але якщо у шизоїдів це прояв почуттів екзистенціальної загрози їх сутності, то у істериків це прояв потреби у театральності, у тому, щоб справити враження на оточуючих. Таке інтриганство підвищує віктимність особистості, оскільки завжди пов'язано з

міжособистісними конфліктами, в яких опоненти можуть використовувати різні форми деструктивної активності.

Узагальнена класифікація чотирьох форм віктимності особистості представлена у табл. 1.

Таблиця 1

Чотири форми віктимності особистості

Форми віктимності особистості	Основна характеристика віктивної форми	Найбільша віктимна уразливість
Віктимність шизоїдної особистості	Маючи високий рівень егоїзму, рахуються тільки з власними інтересами, не зважають на мотиви та інтереси інших, низький рівень розвитку емоційного інтелекту.	Міжособистісні конфлікти, агресивне поведження з оточуючими.
Віктимність депресивної особистості	Пасивні очікування, невимогливість до життя, підвищена навіюваність та залежність від інших, слабкість вольових проявів.	Шахрайство, алкоголізація, наркоманія; евентуальна віктимність.
Віктимність особистості нав'язливістю	Підвищені агресивність, афективність, нетерпимість, догматичність та авторитарність, схильність використовувати деструктивну фантазію.	Міжособистісні та внутрішньогрупові конфлікти; децидивна віктимність в професійних сферах з високим рівнем небезпеки.
Віктимність істеричної особистості	Надмірна наполегливість щодо реалізації власних інтересів, нехтування правами оточуючих, марнославство, невизнання власної провини та перекладення її на інших.	Міжособистісні конфлікти, аморальні та асоціальні вчинки; протиправні дії, що спрямовані на досягнення шахрайських цілей.

Слід зазначити, що кожна форма невротичного страху є причиною тих або інших особистісних проблем, що розширюють можливості реалізації індивідуальної віктимності, як в евентуальному, так й децидивному плані. Але,

треба пам'ятати, що страхи не тільки підводять нас до провалля, але й зберігають від зла, а також можуть стати чинником нашого інтелектуального розвитку. Пережив, подолав, поборов страх, людина стає сильніше та досвідченою, у неї виникають нові вимоги до життя, розкриваються нові можливості. Тому, ми можемо з кожної віктимної ситуації вийти більш стійкими та сильнішими, якщо впорасмося з нею конструктивним чином.

Отже, узагальнюючі вищевикладене ми можемо зробити такі **висновки**.

1. Існуючі класифікації віктимних особистостей або жертв, в переважній більшості, мають кримінологічні та соціологічні референтації, яким не вистачає психологічної аргументації. Психологічні класифікації, здебільшого, виявляються пропозицією типів віктимних особистостей, що розроблені в межах так званої соціоніки та їм також не вистачає психологічного обґрунтування.

2. На підставі теоретико-методологічного аналізу психоаналітичного підходу Ф. Рімана щодо чотирьох форм страху, ми виокремити чотири форми віктимності особистості: віктимність шизоїдної особистості, віктимність депресивної особистості, віктимність особистості з нав'язливістю та віктимність істеричної особистості. Наявні форми складають основу запропонованої психологічної класифікації віктимних особистостей, що ґрунтується на наукових положеннях глибинної психології.

Перспективи проведення подальших наукових студій полягають у з'ясуванні особливостей прояву виокремлених чотирьох форм віктимності особистості на віковому та гендерному рівнях.

Література

1. Бандурка А. М. Юридическая психология: [монография] / Бандурка А. М., Бочарова С. П., Землянская Е. В. – [изд. 2-е, доп. и перераб.]. – Харьков : Изд-во «Титул», 2006. – 750 с.
2. Гарькавец С. О. Віктимологія: [навчальний посібник] / С. О. Гарькавец. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2006. – 116 с.
3. Гарькавец С. А. Психология невербального общения: [учебное пособие] / С. А. Гарькавец. – Северодонецк: Изд-во «Петит», 2015. – 214 с.
4. Гарькавец С. О. Психология підліткової віктимності: [монография] / С. О. Гарькавец. – Луганськ: вид-во «Ноулідж», 2013. – 175 с.
5. Коновалова В. Е. Основы юридической психологии : [учебник] / В. Е. Коновалова, В. Ю. Шепитько – Х. : Одиссей, 2005. – 352 с.
6. Мак-Вильямс Н. Психоаналитическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе / Нэнси Мак-Вильямс. – М. : Класс, 1998. – 480 с.

7. Малкина-Пых И. Г. Психология поведения жертвы / И. Г. Малкина-Пых. – М. : Изд-во Эксмо, 2006. – 1008 с.
8. Медведев В. С. Кримінальна психологія: [підручник] / В. С. Медведев. – К. : Атіка, 2004. – С. 163-181.
9. Миядзава К. Основы виктимологической теории / Коити Миядзава. – М. : Юр. лит., 1966.
10. Одинцова М. А. Психология жертвы. Сказкотерапия для взрослых / М. А. Одинцова. – Самара : ИД «Бахрах-М», 2010. – 240 с.
11. Плотникова С. Ю. Некоторые аспекты консультирования клиентов-жертв / С. Ю. Плотникова // Психология. Пермь. – 2003. – № 2. – С. 9-10.
12. Рейнуотер Д. Это в ваших силах. Как стать собственным психотерапевтом / Джанетт Рейнуотер. – М. : Прогресс, 1992. – 240 с.
13. Ривман Д. В. Криминальная виктимология / Д. В. Ривман. – СПб. : Питер, 2002. – 304 с.
14. Риман Ф. Основные формы страха / Фриц Риман. – [пер. с нем. Э. Л. Гушанского]. – М. : Алетея, 2000. – 336 с.
15. Труханов Г. Л. Основы общей виктимологии: [монография] / Г. Л. Труханов. – Х. : Титул, 2007. – 392 с.
16. Туляков В. А. Виктимология / В. А. Туляков. – Одесса : Юридическая литература, 2000. – 316 с.
17. Фрейд З. «Я» и «Оно» / Зигмунд Фрейд. Труды разных лет. – Кн. 1. – Тбилиси : Мерани, 1991. – 412 с.
18. Христенко В. Е. Психология жертвы: [учебное пособие]. / В. Е. Христенко. – Харьков : Комсум, 2001. – 256 с.
19. Wallace H. Victimology, legal, psychological, and social perspectives / H. Wallace. – Boston, Mass, USA. : Allyn and Bacon, 1998. – 468 p.

Транслітерація

1. Bandurka A. M. Yurydycheskaia psykhohohyia: [monohrafyia] / Bandurka A. M., Bocharova S. P., Zemlianskaia E. V. – [yzd. 2-e, dop. y pererab.]. – Kharkov : Yzd-vo «Tytul», 2006. – 750 s.
2. Harkavets S. O. Viktymolohiia: [navchalnyi posibnyk] / S. O. Harkavets. – Luhansk : Vyd-vo SNU im. V. Dalia, 2006. – 116 s.
3. Harkavets S. A. Psykhohohyia neverbalnoho obshchenyia: [uchebnoe posobyie] / S. A. Harkavets. – Severodonetsk: Yzd-vo «Petyt», 2015. – 214 s.
4. Harkavets S. O. Psykhohohiia pidlitkovoi viktymnosti: [monohrafyia] / S. O. Harkavets. – Luhansk: vyd-vo «Noulidzh», 2013. – 175 s.
5. Konovalova V. E. Osnovy yurydycheskoi psykhohohyy : [uchebnyk] / V. E. Konovalova, V. Yu. Shepytko – Kh. : Odyssie, 2005. – 352 s.

6. Mak-Vyliams N. Psykhoanalytycheskaia dyahnostyka: ponymanyie struktury lychnosti v klynicheskoi protsesse / Nensy Mak-Vyliams. – M. : Klass, 1998. – 480 s.
7. Malkyna-Pykh Y. H. Psykholohyia povedeniia zhertyv / Y. H. Malkyna-Pykh. – M. : Yzd-vo Eksmo, 2006. – 1008 s.
8. Medvediev V. S. Kryminalna psykholohyia: [pidruchnyk] / V. S. Medvediev. – K. : Atika, 2004. – S. 163-181.
9. Myiadzava K. Osnovy vyktymolohycheskoi teoryi / Kouy Myiadzava. – M. : Yur. lyt., 1966.
10. Odyntsova M. A. Psykholohyia zhertyv. Skazkoterapyia dlia vzroslykh / M. A. Odyntsova. – Samara : YD «Bakhrakh-M», 2010. – 240 s.
11. Plotnykova S. Yu. Nekotorye aspekty konsulyrovaniia klyentov-zhertyv / S. Yu. Plotnykova // Psykholohyia. Perm. – 2003. – № 2. – S. 9-10.
12. Reinuoter D. Eto v vashykh sylakh. Kak stat sobstvennym psykhoterapevtom / Dzhannett Reinuoter. – M. : Prohress, 1992. – 240 s.
13. Ryvman D. V. Kryminalnaia vyktymolohyia / D. V. Ryvman. – SPb. : Pyter, 2002. – 304 s.
14. Ryman F. Osnovnye formy strakha / Fryts Ryman. – [per. s nem. E. L. Hushanskoho]. – M. : Aleteia, 2000. – 336 s.
15. Trukhanov H. L. Osnovy obshchei vyktymolohyy: [monohrafiia] / H. L. Trukhanov. – Kh. : Tytul, 2007. – 392 s.
16. Tuliakov V. A. Vyktymolohyia / V. A. Tuliakov. – Odessa : Yurydycheskaia lyteratura, 2000. – 316 s.
17. Freid Z. «Ya» y «Ono» / Zyhmud Freid. Trudy raznykh let. – Kn. 1. – Tbylysy : Merany, 1991. – 412 s.
18. Khrystenko V. E. Psykholohyia zhertyv: [uchebnoe posobyie]. / V. E. Khrystenko. – Kharkov : Komsum, 2001. – 256 s.
19. Wallace H. Victimology, legal, psychological, and social perspectives / H. Wallace. – Boston, Mass, USA. : Allyn and Bacon, 1998. – 468 p.

Harkavets S.

The problem of victimization of personality and its psychological classifications

The article deals with the problem of individual victimization and the existing classification or typology of victims. On the basis of theoretical and methodological provisions that take place in depth psychology, a psychological classification of victim personalities is proposed, which contains four basic forms: victimization of schizoid personality, victimization of a depressive person, victimization of a person with obsessions and victimization of a hysterical person.

Key words: *victimization, depression, hysteria, obsessive neurosis, personality, fear, schizoid.*

Гарькавець Сергій Олексійович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк.

УДК 159.922.73-053.4

Горбатих В.В.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГАРМОНІЗАЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ САМОСТАВЛЕННЯ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Проблема самоставлення дитини є однією з найбільш значущих у психологічній науці. Це зумовлено тим, що специфіка ставлення особистості до власного «Я» позначається практично на всіх аспектах поведінки людини, відіграючи важливу роль у побудові нею міжособистісних стосунків та їх регулюванні, в постановці та досягненні мети діяльності, розв'язанні конфліктних ситуацій тощо. Важливим періодом становлення самоставлення дитини є дошкільний вік.

У статті встановлено психологічну структуру емоційно-ціннісного ставлення старшого дошкільника до самого себе. Емпірично досліджено індивідуальні особливості самоставлення старших дошкільників. Визначено підгрупи дітей за типами прояву емоційно-ціннісного ставлення старших дошкільників до самих себе. Дослідження показало, що більшості старших дошкільників притаманний середній тип прояву емоційно-ціннісного ставлення до самих себе; значна кількість дітей має неадекватний тип його прояву. Встановлено, що старшим дошкільникам властиве переважно ідеалізувати свій образ, завищувати свою загальну самооцінку і не надавати значення конкретним самооцінкам. З'ясовано, що діти з неадекватним самоставленням, попадаючи в нову ситуацію, з новими правилами співжиття, приймають поведінку так званого психологічного захисту: емоційно пристосовуються до ситуації, необ'єктивно її сприймають. Таке пристосування не переходить у подолання труднощів і перешкод. У таких дітей відсутня пізнавальна активність, відповідальна мотивація і рефлексія домагань. Старші дошкільники з оптимальним самоставленням швидко виробляють долаючу поведінку за схемою: проблема – фрустрація – акт пристосування – зміна ситуації чи себе. Представлено результати ефективності впровадження